

PITANJA I ODGOVORI

ONA GA JE OCRNILA ILI OCRNJELA

Naš pretplatnik — glumac iz pokrajinskog jednog kazališta — pita nas, je li dobar oblik, što ga je izgovorio na jednoj predstavi: »Ona ga je pred javnošću *ocrnila*« i dodaje: zar ne bi bilo bolje reći *ocrnjela*, kad se kaže šutjela (a ne šutila), željela (a ne želila), voljela (a ne volila) i t. d.

Nadalje nam postavlja pitanje, da li je na tom istom glagolu u rečenici: »Najsigurnije je, da ga ocrnim pred javnošću« akcenat *ocrnim* ili *ocrnim*? (Uzlazni na r!) Čini mu se, da treba reći: *ocrnim*, jer se kaže *zažutiti*, *obijeliti*, i t. d.

Svakako je za pohvalu, što se naš glumac zanima i za gramatička, a posebno i za akcentnatska pitanja, koja su za njega od osobitog značenja. O važnosti jezične kulture, živog, govornog jezika prvi naš redatelj i rektor Akademije za kazališnu umjetnost prof. dr. Branko Gavella nedavno je pisao u Narodnom listu i ondje kazao ovo: »Posebno bih nekoliko riječi rekao o tome, da se u našim srednjooobrazovnim školama premalo važnosti polaže na živi materinji jezik. Studenti prve godine (misli Akademije za kazališnu umjetnost. Op. Z. V.) veoma malo znaju. Stoga veliku pažnju polazemo na taj predmet. *Kod nas je živi jezik temelj nastave.*« U kazalištu — toj umjetničkoj ustanovi, u kojoj govoreni jezik ima zaista veliku važnost — glumca sluša mnoštvo ljudi, te oni s pravom i očekuju, da govor, kako ga s pozornice čuju, bude i gramatički i akcentnatski pravilan. Pitanje je našeg glumca znak, da on — a vjerojatno i kazalište, u kojem taj glumac djeluje — pokazuje opravdano i potrebno zanimanje i brigu i za jezičnu obradu dramskih izvedaba. Dakle i o toj jezičnoj strani kazalište, koje drži do svog pravog umjetničkog ugleda, treba da vodi stalnu brigu.

Pogledajmo sada, ima li naš pretplatnik i u čemu pravo. O sličnom pitanju bilo je djelomično govora prije više od godine dana (Jezik, II/1953, br. 1), kada su neki glumci iz Zagreba mislili, da treba u jednoj Begovićevoj

drami reći »Oživjela sam te«, kako je pogrešno napisao pisac drame, umjesto »Oživila sam te«, kako je ispravno tražio lektor. Odmah možemo reći, da je rečenica, što je naš čitalac spominje u svom pismu, posve dobra. Naš glumac ima potpuno pravo, kad navodi kao ispravne oblike *voljela* umjesto *volila*, *šutjela* (mjesto *šutila*), *željela* (mjesto *želila*) i t. d. Ima ljudi, koji i u tom griješe (govore *živila* mjesto *živjela*), a našem je glumcu sigurno poznato ono pravilo, koje kaže, da jat (je, ije) ispred samoglasnika *o* i suglasnika *j* prelazi u *i* (*živjeo* — *živio*, ali *živjela*; *voljeo* — *volio*, ali *voljela*, *šutjeo* — *šutio*, ali *šutjela*, pa je stoga doista ženski rod onakva oblika, kako misli naš čitalac. No u našem slučaju o drugom je riječ.

I u našim novinama, pa i revijama, ne razlikuju se uvijek i točni oblici tipa *crniti* i *crnjeti*, *oživjeti* — *oživiti* i sl., za što bismo mogli navesti dosta primjera. Ne ćemo se sada na njima zadržavati.

O čemu se dakle radi? Ima glagola, sličnih glagolima *crnjeti*—*crniti*, koji imaju različita značenja, ako se svršavaju u infinitivu na *-jeti* ili na *-iti*. Glagoli, koji se svršavaju na *-jeti*, kao na pr. *crnjeti*, *žutjeti* i dr., neprelazni su, a označuju obično kakvo stanje, odnosno početak kakva stanja. Glagoli, koji se svršavaju na *-iti* (*crniti*, *žutiti*), prelazni su i označuju kakvu radnju. Tako na pr. neprelazan glagol *žutjeti* znači postajati žut, a prelazan glagol *žutiti* znači: činiti što žutim. Prema tome u rečenici: »Lišće žuti i opada« glagol *žuti* označuje: postaje žuto (dakle postanak nekog stanja), ali u rečenici: »Seljakinje žute vunicu« prelazan glagol *žute* označuje neku radnju: seljanke nešto čine žutim.

Možda će i našem čitaocu biti poznato, da su naši učenjaci: otac slavistike Dobrovský, pa Miklošič, Daničić, Maretić i drugi neki filolozi naše glagole podijelili u šest vrsta po infinitivnoj osnovi. Nas u našem slučaju naročito zanima treća i četvrta vrsta. Osnova treće vrste svršava na *-je*, a četvrte na *-i*. Glagoli tipa *crnjeti*, *crvenjeti* i sl. pripadaju, prema tome, u treću vrstu, a glagoli tipa *crni-i-ti*, *crveni-i-ti*

idu u četvrtu vrstu. Takvih glagola ima i više: *crvenjeti* — *crveniti*, *rumenjeti* — *rumeniti*, *bijeljjeti* — *bijeliti*, *hladnjjeti* — *hladniti*, *plavjeti* — *plaviti*, *zelenjeti* — *zeleniti*, pa čak i *ozdravjeti* — *ozdraviti*. Ti glagoli mogu biti i složeni: *oživjeti* — *oživjeti*, *poplavjeti* — *poplaviti*, *pobijeljjeti* — *pobijeliti*, *pocrvenjeti* — *pocrveniti*, *ogladnjjeti* — *ogladniti*. Baš u ovom zadnjem primjeru možemo vidjeti prelaznost i neprelaznost ovakva glagola. *Ogladnjjeti* je neprelazan glagol, pa rečenica: *Ona je ogladnjela* znači: postala je gladna, a rečenica: *Ona ga je ogladnila* ili *izgladnila* označuje, da je nekoga gladom izmorila.

Budući da su ovi glagoli u nekim oblicima (na pr. u prezentu) slični, ujednačuju se često u govornoj praksi i u infinitivu, pa tako u dnevnoj štampi i u običnom govoru ljudi, koji dovoljno ne poznaju i ne proučavaju svojega književnog jezika, ne prave nikakve razlike između glagola, koji pripadaju trećoj glagolskoj vrsti od onih, koji pripadaju četvrti, upotrebljavajući redovno samo one glagole, koji pripadaju četvrti vrsti. Tako oni govore samo: *crniti*, *bijeliti*, *zeleniti* u značenju *crnjeti* i *crniti*, *bijeljjeti* i *bijeliti* i t. d. U nekim krajevima doista tih razlika nema. Ipak imamo u narodnom govoru potvrda, gdje se dobro razlikuju ovakvi glagoli po svom značenju, a ponegdje i po obliku i po akcentu. (O akcentu ćemo govoriti u drugom dijelu odgovora). Što se bijeli u gori zelenoj? Crvenē se ruže po vrtovima. Ova dva glagola spadaju u treću vrstu: *bijeljjeti*, *crvenjeti*. Ali u rečenici: *Žene crvenē jaja*,... (Spori akcent na r!), *Žutilica* trava, kojom žene *žūtē* vunicu — glagoli su četvrte vrste, a označuju neku radnju, dok glagoli prvih dviju rečenica označuju neko stanje.

I Belić u svojem najnovijem Pravopisu točno razlikuje ovakve glagole: na pr. *crvenjeti* (postajati crven), *crveniti* (bojiti crvenom bojom), a onda oba ova glagola mogu biti i refleksivna, pa *crvenjeti se* znači: biti crven, a *crveniti se* označuje: mazati sebe crvenom bojom. U ekavskom izgovoru mjesto *crvenjeti* kaže se *crveneti*, a prelazni oblik *crveniti* jednak je u oba govora. Možemo, držeći Belićev Pravopisni rječnik u ruci, našem glumcu odmah spomenuti i to, da oblici *crvenimo* i *crvenite*

(dakle 1. i 2. lice plurala prezenta), kako traži Belić u svom Pravopisu, nisu uobičajeni u hrvatskom pozorničkom jeziku. Boranić u svome Pravopisu nije tako lijepo razradio ove glagole, tako da čitalac ne može dobiti potpuno jasnu sliku o njihovoj raznolikoj upotrebi. Imamo dakle četiri značenja tih glagola: *crvenjeti*, *crveniti*, *crvenjeti se* i *crveniti se* ili *žutjeti*, *žutiti*, *žutjeti se* i *žutiti se*. Evo primjera za ovaj drugi glagol: *Lišće žūtī*, t. j. postaje žuto. Drugo: *Lišće se žūtī* (lišće je žuto, ižaruje žutu boju, dok je u prvom slučaju lišće *postajalo* žuto). Treće: *Mara žūtī vunicu* znači, da Mara čini, pravi vunicu žutom, boji je žutom bojom. Četvrto: *Igrajući se sa žutom bojom djevojčica se sva zažutila* — znači namazala se žutom bojom. Razumije se, svi se ti oblici ne upotrebljavaju jednako često. Ali i oni katkada dolaze. Valja uvijek paziti, je li glagol prelazan ili nije.

Evo nekoliko primjera u vezi s tim glagolima iz naše književnosti.

Odmah nam pada na pamet onaj tužni stih Branka Radičevića:

Lisje žūtī veće po drveću...

Branko Radičević nije upotrebio oblik *žuti se*, nego samo: *žuti* i tim je glagolom lijepo označio ono polagano izumiranje prirode, koja sigurno, kao i on sam, sve dublje pada u smrt,

Pogledajmo, naprotiv, drugog jednog pjesnika:

*U travi se žūtē cvjetovi
I zuje zlačane pčele,
Za sjenatim onim stablima
Krupni se oblaci bijelē.
I nebo se plāvī visoko...*

Vidrić nam je prikazao topao ljetni dan, kad je sve jasno, bistro i žarko. Vidrićevi cvjetovi ne *žute* (ne postaju tek žuti), oni *se žūtē*, oni ižaruju jaku žutu boju. I oblaci se bijele u punom sjaju žarkoga sunca, a nebo se plavi jarkom plavom bojom. Vidimo dakle, da glagoli *žutjeti se*, *bijeljjeti se*, *plavjeti se* — kako glase infinitivi glagola, što ih je upotrebio Vidrić — ne označuju tek početak kakva stanja (kao što je to označivao glagol *žutjeti* u Brankovoj pjesmi), nego jedno stanje, koje nam kazuje, da sve one boje ižaruju iz sebe svoju intenzivnu boju.

Sunce zlati vrhunce — označuje isto, što i pozlaćuje, dakle prelazan glagol. (Isto značenje prelazno ima i ova rečenica: *Pralja plavi rublje. Otac bijeli kuću.*)

Rečenica, što je navodi naš pretplatnik: »Ona ga je pred javnošću ocnila«, posve je dobra, a bit će mu valjda iz ovoga izlaganja jasno i to, zašto ne bi bila dobra rečenica, kako on misli. U rečenici »Ona ga je ocrnila« glagol je prelazan, pa smo zato i upotrebili glagol četvrte vrste: ocrniti, pa je od njega glagolski pridjev radni (pomoću kojega se tvori perfekt) *ocrnio, ocrnila, ocrnilo*, a ne *ocrnio, ocrnjela, ocrnjelo*, kako glasi glagolski pridjev radni glagola treće vrste: *ocrnjeti*.

Da spomenemo još i to: razlike između tih glagola vide se u tvorbi drugih glagolskih oblika, koji se prave od infinitivne osnove. To su, razlike, koje postoje između treće i četvrte glagolske vrste. Već smo rekli, da je od glagola *ocrnjeti* glag. pridjev radni: *ocrnio, ocrnjela, ocrnjelo*, a od *ocrniti*: *ocrnio, ocrnila, ocrnilo*. Glagolski prilog prošli: *ocrnjevši*, odnosno: *ocrnivši*, aorist od glagola *požutjeti* jest *požutih*, a od glagola *požutiti*: *požutih*, i sl.

Kod obaju glagola treba da pazimo i na akcentat. Ako smo dobro gledali primjere, što smo ih navodili u našem razlaganju, mogli smo primijetiti akcentatsku razliku u prezentu prelaznih glagola (*žutiti*) i neprelaznih (*žutjeti*). Tako smo na pr. vidjeli, da je u stihu: *Lisje žuti veće po drveću* akcentat u prezentu *žúti*. Isto tako u primjerima: *Nebo se plávi, Oblaci se bijélē* i sl. Naprotiv, u primjerima: *Mara žúti vunicu, Pralja plávi rublje, Otac bijeli kuću* — dakle u prezentu neprelaznih glagola — akcentat je redovno silazni, dok je kod neprelaznih uzlazni. Ti se glagoli razlikuju dakle u prezentu i po akcentu. Možda će se nekome ova razlika činiti i neprihvatljivom ili će možda tvrditi, da ona i ne postoji. Tako će zacijelo misliti naročito oni, koji ne vide razlike između prelaznog i neprelaznog oblika glagola, o kojima je riječ. Ali narod dobro razlikuje akcente u tih glagola. Ako bismo kakvu seljanku iz kraja, gdje se dobro govori, upitali — u času, kada boji vunu žutom, plavom ili zelenom bojom — šta radi, sigurno nam ne bi odgovorila da *žúti, plávi, zeleni vunu* (s uzlaznim

akcentom), nego da *vunu žúti, plávi, zeleni* (izgovoreno sa silaznim akcentom, odnosno sporim na prvom slogu). Ali zato narodni čovjek ne bi nikada rekao, da se plávi nebo (izgovoreno sa silaznim akcentom), nego da se plávi (s uzlaznim akcentom), a plávé se i različiti u žitu, dok se žito u ljetnoj žegi žúti, a snijeg se bijéli, a oblaci se crnē, dok se drugoga dana ne pročiste, pa zora počinje da rúdi (sve s uzlaznim akcentom).

Evo dvije rečenice, u kojima je prvi glagol prelazan, pa u prezentu ima silazni akcentat, a drugi je neprelazan pa ima u prezentu uzlazni akcentat: *Mara žúti vunicu*, koja se na suncu lijepo žúti. *Olga crveni usnice*, pa joj se uvijek crvenē. U prvoj rečenici silazni akcentat prelaznog glagola pretvara se u uzlazni neprelaznog, dok u drugoj rečenici kratko-uzlazni akcentat na prvom slogu kod prelaznog glagola pomiče se za jedan slog naprijed kod neprelaznog glagola (isto: *zelēniti* — *zelenim*, ali: *zelēnjeti* — *zelēnim*).

Ako su glagoli ovog tipa složeni, akcentat ostaje kod tipa *crnjeti* kao i kod jednostavnog glagola: *crni* i *pocrni*, *žúti* i *požúti* i *zažúti*. Kod složenih glagola tipa *crniti* akcentat skače za jedan slog naprijed: *crnim* (sa silaznim na r) — *pocrnim, žútim*, ali *požútim, plávim*, ali *pòplávim* i sl., prema poznatim akcentatskim pravilima, po kojima ne može silazni akcentat biti u sredini riječi.

Pošto smo ustanovili, da je akcentat u prezentu glagola tipa *crniti* silazni, a tipa *crnjeti* uzlazni (osim slučajeva *zeleniti* i *zelenjeti* i sl.), ne će nam biti teško odgovoriti na pitanje, kakav je akcentat u rečenici, što je navodi naš pretplatnik u drugom dijelu svojega pitanja. — Odgovaramo: treba da bude akcentat *ocrnim* (crnim, ocrnim, ocrnim). U tom naš pretplatnik ima pravo. Ali ne mora biti samo oblik *zažúti, obijeli*, kako na kraju svog pisma smatra naš glumac. Iz svega, što smo vidjeli, možemo ustvrditi, da postoje, istina, i oni oblici, što ih on navodi (ako su glagoli prelazni), ali isto tako možemo imati i imamo oblike: *zažúti, obijeli* od glagola *zažutjeti, obijeljeti* (neprelazni glagoli treće vrste).

Više primjera u vezi s ovim pitanjem naći će naš pretplatnik i svi, koji se za to zanimaju,

u drugom izdanju Hraste-Brabec-Živkovićeve Gramatike hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1954., koja je s obzirom na akcent mnogo opsežnija i potpunija od prvog izdanja.

Da završimo! Budući da glagoli, o kojima sam govorio, imaju različna značenja, kojima se služimo izražavajući njima različit smisao, ne smijemo olako napustiti njihovu razliku. Glagoli su u našem jeziku bogati i karakte-

ristični za duh našega jezika. Stoga glagole, o kojima sam govorio, ne smijemo izjednačiti ne praveći među njima razlike, premda se ta tendencija pomalo opaža. Njihovim razlikovanjem i dobrom upotrebom, što je ističu i najnovija izdanja naših pravopisa i gramatika, naš jezik biva bogatiji. A do toga nam svima mora biti stalo.

Zlatko Vince

O S V R T I

VITOMIR UJČIĆ—TUGOMIL UJČIĆ:
HRVATSKOSRPSKI KNJIŽEVNI JEZIK
I PRAVOPIS. Prilog savremenoj diskusiji o jeziku. Naklada Istarske knjižare »Matko Laginja«. Pula, 1955., 44 strane.

Nedavno je pod gornjim naslovom izašla iz štampe popularna knjižica poznatih kulturnih radnika u Istri braće Ujčića. U tom su djelu pisci, kako i sami kažu među uvodnim napomenama, na popularan i lak način nastojali objasniti mnoge pojave u hrvatskosrpskom jeziku i pravopisu. Rad je podijeljen u ove dijelove: uvodne napomene, hrvatskosrpski književni jezik prije Gaja i Vuka, književni jezik u FNRJ, ime našeg književnog jezika, narodni govori ili dijalekti, štokavski dijalekat, kajkavski dijalekat, čakavski dijalekat, različiti izgovori starog glasa ě (jata), ikavski izgovor, ekavski izgovor, ijekavski izgovor, Zagreb i Beograd, Beograd, Zagreb, latinica, ćirilica, gramatika, pravopis, fonetski i etimološki pravopis, neke razlike između zagrebačkog i beogradskog pravopisa, o rječniku, rječnik savremenog književnog jezika, terminološki rječnik, različite riječi istog ili sličnog značenja (sinonimi), riječi stranog porijekla, glagoli stranog porijekla na -irati, -isati, -ovati, etacistički, itacistički, betacistički i vitacistički način govorenja i pisanja, strane opće imenice, neologizmi ili kovanice, akcenat, književni dogovori.

Kako vidimo, vrlo obilat sadržaj. Treba priznati, da su pisci u svom izlaganju iznijeli mnoge korisne i istinite misli, koje treba po-

hvaliti, jer će čitaocce opširnim izlaganjem i tumačenjem pojedinih zaključaka donesenih na sastanku u Novom Sadu pripremiti na njihovo provođenje u život na zadovoljstvo svih naših naroda, koji govore hrvatskim ili srpskim jezikom. No u toj knjižici ima i površnih, netočnih, pa ponešto i pristranih izlaganja i zaključaka. Nije moguće na ovome mjestu proanalizirati sve, što je u ovoj radnji navedeno, ali je potrebno upozoriti na neke netočnosti i neobjektivnosti. Kad pročitamo rad u cjelini, dobivamo dojam, da pisci zamjeraju našim književnicima, učenicima, novinarima i korektorima, što u pitanjima jezika i pravopisa nisu dovoljno širokogrudni. Ostalim javnim i kulturnim radnicima predbacuju neznanje, tvrdoglavost, netrpeljivost, nacionalni ekstremizam, čak i šovinistička raspoloženja (str. 4.). Na dva mjesta (str. 8. i 23.) obaraju se pisci na ustaše i ustašku Hrvatsku, jer su ustaše htjele nasilno »uništiti jednom zauvijek svaku vezu između dva bratska naroda, pa i jezičnu«. Oštar prigovor ustašama i ustaškoj Hrvatskoj svaki pošten i Hrvat odobrava bez ikakve ograde. Možda su pisci i preblago prigovorili ustašama, ali primjedbe na adresu Hrvata, koji danas žive u Hrvatskoj, a osobito u Istri (jer je knjižica namijenjena u prvom redu Istranima), nisu posve opravdane.

U uvodnim napomenama sami pisci kažu: »Jezično pitanje je i političko, jer snažno zadire u naš javni život. Iz toga i proizlazi široko i mnogostrano interesovanje u narodu za književni jezik i pravopis, i za sve što je s njima u vezi.«